

PIETARIN TEOLLISUUS- ARKKITEHTUURI

Tuija Mikkonen

*Памятники промышленной архитектуры Санкт-Петербурга, М.С. Штиглиц и др., «Белое и черное», Санкт-Петербург 2003.**

*М.С. Штиглиц, Промышленная архитектура Петербурга в сфере «индустриальной археологии», «Белое и черное», Санкт-Петербург 2003. (Väitöskirja)***

Arkkitehti Margarita Stieglitz tuntee Pietarin teollisuusrakennukset. 1970-luvulla hän suunnitteli teollisuusrakennuksia ja niiden korjauksia. Sen jälkeen hän opetti parikymmentä vuotta Leningradin teknillisessä instituutissa arkkitehtuurin historiaa ja teoriaa erikoisalanaan teollisuusrakentaminen. Vuodesta 1993 alkaen hän on työskennellyt Pietarin rakennusperintökomiteassa (KGIOP), jonka teollisuusperintöosaston johtaja hän on nyt.

Vuonna 2003 Stieglitz julkaisi väitöskirjansa, joka käsittelee Pietarin teollisuusarkkitehtuuria teollisuusarkeologian näkökulmasta. Tavoitteena oli paitsi lisätä tietämystä teollisuusrakennuksista ja kohottaa niiden arvostusta Venäjällä, myös istuttaa teolli-

suuden perintö osaksi venäläistä rakennusperintökäytäntöä Samanaikaisesti julkaisi KGIOP Pietarin teollisuusarkkitehtuurista Stieglitzin toimittaman upean kuvateoksen, jossa historiallisen katsauksen jälkeen esitellään yli 50 tehdasta alueittain ryhmiteltynä Kustakin tehtaasta on useita kuvia ja piirustuksia sekä historiallinen kohdekuvaus ja tiedot nykytilasta. Teokseen sisältyy myös luettelo lähes 200 teollisuusrakennuksesta arkkitehti- ja rakennustietoineen sekä pitkäkö englanninkielinen lyhennelmä.

Pääpaino on vallankumousta edeltävän ajan teollisuusrakennuksissa, joskin joitakin 1920–30-lukujen tehtaita on otettu mukaan. Valinnan perusteena on käytetty historiallista ja arkkitehtonista merkittävyyttä. Muutamat tehdaskokonaisuudet ovat valtakunnallisesti merkittäviä suojelukohteita, osa on taas merkittäviä Venäjän federaation tai paikallisella tasolla. Teos on tarkoitettu arkkitehdeille, rakentajille, teollisuusyritysten edustajille, kaupungin johdolle ja virkamiehille sekä Pietarin arkkitehtuurin historiasta kiinnostuneille lukijoille. Tästä suurelle yleisölle suunnatusta teoksesta puuttuvat kirjallisuusviitteet, kun taas painoasultaan vaatimattomammasta Stieglitzin väitöskirjasta löytyy mittava luettelo alan kirjallisuutta.

Tuotantorakennusten suunnittelun opeuksella on pitkät ja vahvat perinteet Neuvostoliiton ja Venäjän arkkitehtikoulutuksessa. Näistä mainittakoon mm. moskovalaisen Nikolai Kimin opetustoiminta ja oppikirjat. Teollisuusarkeologinen tutkimus ja teollisuusperintötyö ovat sen sijaan ottamassa vasta ensiaskeleitaan seuraten läntisen Euroopan jalanjalkia. Tässä työssä Stieglitzin tutkimus on uraa uurtava Venäjällä. Tiedosani ei ole muita yhtä perusteellisia ja kattavia selvityksiä. Esimerkiksi Keski-Uralilla herännyt mielenkiinto teollisuusperintöön ja erityisesti teollisuuden rakennetun ympäristön suojeluun on keskittynyt pelkästään metalliteollisuuteen.

TSAARIN SOTATEOLLISUUDESTA SOSIALISTISEEN TUOTANTOON

Pietarin teollisuushistoria voidaan jakaa Stieglitzin mukaan karkeasti kolmeen vaiheeseen:

- 1) Pietari Suuren alulle panema 1700-luvun sotateollisuus,
- 2) 1800-luvun alun intensiivinen teollistuminen ja
- 3) 1800-luvun puolivälistä aina 1930-luvulle saakka kestänyt ns. kultainen vuosisata sisältäen sekä vallankumousta edeltäneen teollisuuden että sosialistisen teollistumisen alkuvaiheen. Vilkkaita rakennusvaiheita olivat erityisesti 1890-luku ja 1910–13. Toisen maailmansodan jälkeinen teollisuus on rajattu kyseisen selvityksen ulkopuolelle.

Pietarin merkitys valtakunnan pääkaupunkina vuodesta 1712 vuoteen 1918 on asettanut kaupungin erityisasemaan myös teollisuuden kehityksen kannalta. Punatiiliset tehdasrakennukset muodostivat kaupunkikuvaan voimakkaan vastapainon tsaarin ylläisille hallintorakennuksille. 1700-luvulla teollisuus sijoittui kaupungin ydinkeskustaan ja sittemmin Nevan ja muiden jokien ja kanavien rannoille. 1800-luvun alussa Obvodnyin kanavasta muodostui kaupungin eteläraja, jonka läheisyyteen kasvoi raskaan teollisuuden vyöhyke. Teollisuuden ohessa kehittyivät rautatieyhteydet ja kulkuväylät merisatamiin.

Teollisuus vilkastui merkittävästi 1870-luvulla ja tämän seurauksena myös kaupunkikuva muuttui vuosisadan vaihteessa, kun suuret teollisuusvyöhykkeet ja näitä palvelevat liikennereitit muovasivat kaupunkirakennetta. 1900-luvun alussa rautateiden merkitys kuljetusväylänä kasvoi, mikä vaikutti myös teollisuuslaitosten sijoittumiseen. Itämeren satamana ja Venäjän pääkaupunkina laivanrakennustoiminta oli keskeisessä asemassa Pietarissa. Suuret laivatelakat muodostivatkin esteettisesti hallitsevia panoraamoja veden äärelle, kuten Amiraliteetti yhä

osoittaa, vaikkakin sen alkuperäistä toimintaa on vaikea hahmottaa nykyisellään. 1900-luvun alussa eivät modernistisen arkkitehtuurin ihanteet toimintojen eriyttämisestä kaupunkirakenteessa lyöneet läpi Venäjällä ja Pietarikin säästyivät rajuilta kaupunkirakenteen muutoksilta.

LÄNSIMAISET ESIKUVAT

Ulkomaiset insinöörit ja arkkitehdit suunnittelivat valtaosan Pietarin teollisuusrakennuksista, mikä on nähtävissä yhä katukuvassa. 1700-luvulla sekä teknologiset että esteettiset vaikutteet tulivat Englannista. 1800-luvulla arkkitehtonisia virikkeitä haettiin Suomesta ja Baltian maista, kun taas 1920-luvulla katseet kääntyivät Saksan modernistisen arkkitehtuurin ja erityisesti expressionistisen suunnan arkkitehtien puoleen.

Teräsbetoni alkoi syrjäyttää punatiiltä 1900-luvun alussa, jolloin materiaalin käyttö vapautti myös muodon. Rakennusmateriaalin vaihtuminen osui myös suurten poliittisten muutosten aikaan. Pietarin punatiilisestä tsaarin teollisuudesta siirryttiin proletarisen Leningradin teollisuuteen, jota leimasi betonirakentaminen. 1920–30-lukujen konstruktioismi, jonka vahvana jalansijana olivat erityisesti uusi pääkaupunki Moskova sekä Keski-Uralin rautateollisuuden keskus Sverdlovsk (nyk. Ekaterinburg), näkyy myös Pietarin teollisuusrakentamisessa. Onnistuneena esimerkkinä voidaan mainita trikootehdas *Krasnoe znamjan* uudisrakennus (1926–29, 1934–37), joka rakennettiin Erich Mendelsohnin suunnitelmien pohjalta. Mendelsohnilla ja muilla saksalaisilla suunnittelijoilla oli voimakas vaikutus venäläiseen arkkitehtuuriin. Leningradilainen N.A. Trotskij suunnitteli puolestaan lihakombinaatin (1930–33), joka toimii yhä alkuperäisessä tarkoituksessaan. 1930-luvun alussa rakennetussa arkkitehti A.S. Nikols-

kin ja insinööri G.P. Marsakovin suunnittelemassa näyttävässä leipätehtaassa hyödynnettiin betonin muotoiltavuutta sijoittamalla pyörivä uuni tehtaan keskelle. Tuotantoprosessi ja rakennus muodostivat funktionalismin oppien mukaan yhteen sulautuvan kokonaisuuden. 1930-luvulla rakennetuista teollisuusvyöhykkeistä muodostui puskureita uusien asuinalueiden ja Pietarin vanhan keskustan väliin.

TEHTAIDEN KOHTALO

Tarve teollisuusrakennusten inventointiin, arvottamiseen ja korjaamiseen on noussut esille erityisesti 1990-luvun alussa tapahtuneen yhteiskuntamuutoksen seurauksena. Lukuisat tehtaat lopettivat tuolloin toimintansa. Teknologian vanhentuminen ja yritysten yksityistäminen ovat asettaneet teollisuusrakennukset uusien ongelmien eteen. Valtionyhtiöillä ei ole taloudellisissa vaikeuksissaan varaa rakennusten kunnostukseen ja yksityiset omistajat odottavat mieluummin huonokuntoisten rakennusten lopullista sortumista kuin sijoittaisivat varojaan niiden peruskorjaukseen. Rakennuksista ei ole perusteellisia tietoja ja usein omistajat eivät edes tiedä, mitä oikeastaan omistavat.

Korjaustarve on suuri samalla kun investoijat ja rakennusten ”jalostajat” sijoittavat rahansa mieluummin uudisrakentamiseen tai vaihtoehtoisesti joissakin tapauksissa vanhoihin rakennuksiin, jotka saneerataan kovalla kädellä. Kulttuuri- ja rakennushistorialliset arvot jäävät taka-alalle. Pietarin rakennusperintökomitea (KGIOP) on tarttunut kysymykseen edistääkseen teollisuusarkkitehtuurin arvostusta ja tukeakseen sen säilymistä Teollisuusrakennusten inventointi aloitettiin jo perestroikan aikana laatimalla esitys eritasoisista suojelutavoitteista. Tässä esiteltävät teokset ovat syntyneet KGIOP:n toiminnan ohessa.

Uudiskäyttökysymyksissä on mallia haettu Länsi-Euroopasta. Osa tehtaista on edelleen tuotantokäytössä. Paperitehtaasta on tullut liikekeskus ja myös uuden Amiraliteetin alueelle suunnitellaan samanlaisia. Yksi vesitorni on muutettu museoksi ja eräästä toisesta tehtiin hotelli.

KGIOP:n julkaisema kuvateos toimii oivallisena oppaana Pietarin teollisuusarkkitehtuurin perehtyvälle edellyttäen, että lukija hallitsee ainakin jossain määrin venäjän kielen. Laadukas kuvitus, iso formaatti ja näyttävä painojälki tekevät kirjasta houkuttelevan. Teoksen käyttökelpoisuutta kansainvälisen lukijakunnan käsissä olisivat lisänneet englanninkieliset kuvatekstit ja perustiedot kohteista. Margarita Stieglitzin väitöskirja antaa puolestaan syventävää taustatietoa Pietarin teollisesta kehityksestä. Näiden kahden teoksen avulla lukija saa sangen perusteellisen käsityksen Pietarin teollisuusarkkitehtuurista toista maailmansotaa edeltävältä ajalta samoin kuin tehtaiden nykytilasta.

* Pamjatniki promyšlennoj arhitektury Sankt-Peterburga, Pietarin teollisuusarkkitehtuuri. Summary in English.

** Promyšlennaja arhitektura Peterburga v sfere ”industrial’noj arheologii”, Pietarin teollisuusarkkitehtuuri teollisuusarkeologian näkökulmasta. Résumé: L’architecture industrielle dans le paysage urbain.

Kirjoittaja on erikoistunut teollisuusarkkitehtuuriin ja -perintöön. Hänen syksyllä ilmestynvä väitöskirjansa käsittelee Suomen 1940- ja 50-lukujen teollisuusrakentamisesta arkkitehtuurin historian ja liiketoimintahistorian näkökulmia yhdistäen. Hän on tutkijana Helsingin yliopistossa pohjoismais-balttilaisessa Industry & Modernism -projektissa. Sähköposti: tuija.mikkonen@luukku.com